

## A J.-J. S.-S. jelenség

Erdemes-e Jean-Jacques Servan-Schreiber múlt év elején megjelent könyvét\* ismertetni? Megéri-e a fáradságot a recenzió részéről, aki 300 — kétségtelenül nem ügyetlenül megírt — lapon és a könyvvel foglalkozó tucatnyi ismertetésen rágta át magát, hogy e néhány „flekkt” gépbe írja; a *Korunk* részéről, hogy helyet biztosítson számára; az olvasó részéről, hogy figyelemre méltassa a recenzió véleményét?

Ha a publicitynek, a könyv körüli hírverésnek hinni lehetne, akkor igen. Akkor a *Le défi américain* (Az amerikai kihívás) szerzője, a francia radikális párt vezetője, aki újabb cikkei aláírásakor csak egyetlen címéhez, a „nancy-i képviselő”-höz ragaszkodik, olyan művel ajándékozta meg a világot, amely egész Európa sorsára kihat majd. Ám a publicity értékítéletei rendszerint megbízhatatlanok, J.-J. S.-S. — mert ugyanez a publicity nevét, akár a filmsztárokét, becézón a kezdőbetűkre rövidítette — szereplései kétségtelenül kissé zajosak tényleges politikai súlyához mérten, és könyve, amelyet ismertetünk — elméleti szintjét, elemzéseinek mélységét tekintve —, jóval a mai tőkés társadalom kérdéseivel foglalkozó polgári irodalom élvonalá mögött marad. Másrészt viszont, elsősorban egykori magazinja, a *L'Express* és *Az amerikai kihívás* révén Servan-Schreiber nemzetközi hírnévre tett szert, ismert személyisége a nyugat-európai politikai életnek, szóban forgó könyve pedig, ha nem is tudományos reveláció, de alapvető fogatékosságaival és részletereivel együtt „eset”, egy olyan gazdasági, társadalmi, politikai orientáció kifejezője, amely ténylegesen jelen van, hat a nyugat-európai politikában.

Mit nyújt a könyv?

Ahhoz, hogy felelhessünk, mindenekelőtt tisztáznunk kell a játékszabályokat. Ha — részben a könyv alcímétől megtévesztve — abból a feltételezésből indulnánk ki, hogy egy szocialista programmal állunk szemben, egy szót se lenne érdemes fecseirelni az egész könyvre. A könyvnek ugyanis semmi köze a szocializmushoz. Még akkor sem, ha a szerző radikálisnak nevezi magát (arra a marxí szófejtésre is utal, forrásmegjelölés nélkül, persze, hogy radikálisnak lenni annyi, mint a dolgok gyökeréig hatolni), még akkor sem, ha szocialistának. A könyv minden lapjáról nyilvánvaló, hogy a nagytőke egyik politikai képviselője mondja el véleményét, értékelését a mai világról, és csakis ebből a szempontból tarthat számot érdeklődésre. Így viszont egészen más a helyzet. Így megkímélhetjük magunkat és az olvasót is attól, hogy lépten-nyomon felrójuk a szerzőnek azt, hogy nem marxista, hogy nem szocialista, hogy nem a munkásosztály érdekeit képviseli, mint ahogy azt egyes általunk olvasott recenziók teszik. Ha Servan-Schreiber egyáltalán érdekes,

\* J.-J. Servan-Schreiber: *Ciel et Terre, Manifeste Radical*. Éditions Denoël. Paris, 1970.

akkor mint a nagypolgárság bizonyos rétegének politikai képviselője az, és nem valamilyen más, nemlétező minőségében.

Ebben a megvilágításban természetesen nem kell egyáltalán komolyan venni Servan-Schreibernél az olyan szavakat, mint: *forradalom*, *antikapitalizmus*, *szocializmus*, hiszen maga sem veszi komolyan őket. A legjobb, az egyetlen lehetséges forradalom — írja —: a reform, ami pedig e reformokat illeti, egyetlen olyat sem találunk szerzőnkénél, amely lényegében érintené a mai tőkés társadalom szerkezetét. Mi nem fogadjuk el a kapitalista modellt, távoli terveinkben annak szétfeszítését irányozzuk elő — írja —, de nem fogadjuk el a szocialista forradalom modelljét sem... A régről ismert harmadik útról legyen itt szó? A „harmadikutasság” a hagyományos értelemben a kispolgárság ideológiájának egyik megnyilvánulása, Servan-Schreiber viszont a nagytőke technokrata felfogásoktól vezérelt képviselője. Éppen ezért hozzát teszi, hogy egyelőre nincs jobb a kapitalizmusnál, és ha azt nem is tekinti célnak, de egyelőre nem lát jobb eszközt ennél a gazdasági növekvés elérésére. Gazdasági fejlődés plusz reform — ez a „forradalom” servan-schreiberi képlete, és a pontosság kedvéért tegyük hozzá, hogy itt a modern kapitalista társadalom gazdasági fejlődéséről és a kapitalizmus alapjait nem érintő reformokról van szó.

És ezzel elérkeztünk a könyv lényegéhez: a szerző bevallott törekvése, szándéka, terve a modern tőkés társadalom jobb, hatékonyabb igazgatása, a még gyorsabb ütemű, még eredményesebb gazdasági fejlődés érdekében. Ebben az értelemben a servan-schreiberi koncepció a menedzserek igazgatta tőkés társadalom eszményének, a burnhami ihletésű technokrata elméleteknek a francia megfelelője.

De nemcsak ennyi. A nagytőkének, mint ismeretes, vannak józanabb és kevésbé józan, realistább és kevésbé realista, mérsékeltebb és agresszívebb, felkészültebb és kevésbé felkészült, kifejezetten antihumánus és a szociális problémák iránt fogékonyabb képviselői. Nos, szerzőnk kétségtelenül a nagypolgárság felkészült, józanabb, realistább, a modern ember problémái iránt fogékonyabb képviselői közé tartozik. Innen, hogy — a kiindulópontnál tisztázott játékszabályaink határain belül — nem egy kérdésben meglátásai figyelemre méltóak, álláspontjai rokonszenvesek.

Mert mi tagadás, van rosszabb, sokkal rosszabb annál, mint aki arra büszke, hogy apai nagyapja, aki Bismarck titkára volt, otthagya állását, amikor főnökének hatalmi törekvései nyilvánvalóvá váltak; aki úgy véli, hogy amint a nyugat-németországi demokratikus erők szakítottak Bismarck és Hitler útjával, úgy kell Franciaországnak is szakítania a napóleoni tervekkel, koncepciókkal. *Ma* határozott nemet mondani a kard politikájának s az emberi rációra és jóérzésre hivatkozni: nem lebecsülendő politikai magatartás. Itt van azután a dokumentáció kérdése: jóllehet a könyv, amellyel foglalkozunk, politikai és nem szaktudományos értekezés, a gazdasági, szociális és egyéb kérdések elemzésekor szükségképpen forrásmunkákra hivatkozik. A szerző nem tudós, hanem politikus és publicista; ilyen esetben igen sokat árul el az, hogy kihez fordul, kinek az értékeléseit tekinti kiindulópontnak. Egy kis túlzással ezt úgy is megfogalmazhatnók: mondd meg, kiből merítesz, kire hivatkozol, és megmondom, ki vagy. Nos, az, aki gazdasági kérdésekben Jean Fourastiéra, szociális kérdésekben Bertrand de Jouvenelre, közoktatási kérdésekben Grignon és Passeron tanulmányaira, nevelési kérdésekben Piaget munkáira hivatkozik, nem rossz névjegykártyát nyújt felénk. A könyv jó lapjai éppen azok, amelyek e források nyomán elemzik a mai francia társadalom helyzetét.

„A ma dzsungel — a gazdaság” — írja könyve első fejezetének címében J.-J. S.-S. (ha nem is a becézés, de a rövidség kedvéért jelöljük mi is így szer-

zönket), és körülbelül úgy ábrázolja ezt a gazdaságot, mint polgári kritikusaik nagy része. Amint írja, ha nem történelemfilozófiai, hanem értékszékében, nem leíró, hanem normatív módon jellemeznék a társadalmi fejlődés útját, azt mondhatnók, hogy három nagy szakaszt fog át: az első, a természet uralma — ez a múlt; a második a gazdaság uralma — ez a jelen; a harmadik az ember uralma — ez a jövő, ezen kell munkálkodni. A mai társadalomban a gazdaság az erőszak modern formája, amely uralma alatt tartja az embert; a mai társadalom legsúlyosabb rákfenéje, hogy az embert csak nyersanyagoknak, csak a rentabilitás szempontjából tekintik. Ez minden baj forrása, innen származik mindaz, ami a mai ipari társadalomban a „rossz közérzet“ velejárója, ez szül olyan társadalmi viszonyokat, amelyek középette — Sartre szavaival — „a pokol — a többiek“.

Egyszer s mindenkorra véget kell vetni az aranykorról szóló meséknek — véli szerzőnk —, mert egész múltunk borzalmas, az egész történelmen végigvonul az állandó nyomor és a viszonylagos túlnépesedés. Az emberiség kétharmada ma is nyomorban él. A nyomorból következnek a társadalmi egyenlőtlenségek (bár megfogadtuk, hogy nem helyesbítjük a szerzőt, de legalább egy zárójel idekívánczozik: J.-J. S.-S. társadalomfilozófiai eszme-futtatásaiban igen gyakoriak az ilyen, ok-okozati felcserélések, elméleti quid pro quó-k), a társadalmi egyenlőtlenségek vezetnek a háborúkhoz. Mindez ma kiküszöbölhető, ha az ember válik a gazdaság urává, ha okosan használja a rendelkezésére álló eszközöket.

Melyek — szerzőnk szerint — a legszembeötlőbb formái a társadalmi egyenlőtlenségnek?

Az 1966-os adóbevallások alapján az alkalmazottak 71%-ának évi 15 ezer franknál kisebb a fizetése, a franciák 1%-a viszont évi 100 ezer franknál, 0,4%-a évi 300 ezer franknál magasabb jövedelmet mondhat magáénak. Noha Franciaországban az egy főre eső nemzeti jövedelem alig 5%-kal kisebb, mint az NSZK-ban, a francia munkás órábéré csupán egyharmada a nyugatnémetének, míg a gazdasági vezetőkádereké az amerikaival vetekedik. Chabanol, Weaver és Jouvenel felmérései bizonyítják, hogy a nemzeti jövedelem újrafelosztása Franciaországban főként horizontálisan, minden rétegen belül megy végbe, és nem vertikálisan, nem a vagyonosoktól a nincstelének felé.

A társadalmi egyenlőtlenségek Franciaországban a szerző véleménye szerint jórészt az anakronikus oktatási rendszerből erednek. Az általános és ingyenes oktatás bevezetése és általánosítása egyesek várakozásaitól eltérően nem vezetett társadalmi egyenlőséghez. A mai Franciaországban — J.-J. S.-S. kifejezése szerint — barbár megkülönböztetéseket tesznek érettségizettek és nem érettségizettek, technikumos és főiskolák, legfőbbképpen pedig a *Grandes Écoles*-ok és más főiskolák végzettségi között. Grignon és Passeron kutatásaira hivatkozva a szerző kimutatja, hogy egy francia gyermeknek, szülei foglalkozásától függően, ma a következő esélyei vannak a főiskolai végzettség megszerzésére: ha szülei munkások — 4,4%, ha alkalmazottak — 16,2%, ha középfokú vezetőkáderek — 35,4%, ha magasabb vezetőkáderek — 51,8%, ha ipari vállalkozók — 71,5%. Az egyetem demokratizálása lassan megy végbe. 1938-ban az egyetemi hallgatóknak csupán 1,6%-a volt munkás eredetű, 1950-ben 2,3%, 1960-ban 5,3 és 1966-ban — amikor az eredeti terveknek megfelelően az arányszámnak 40%-ra kellett volna emelkednie — 6%. (Sajátos — szociológiai, filozófiai és politikailag sokat vitatott és nagyjából tisztázott — korjelenség, hogy az 1968-as tiltakozó diákmozgalmak éppen ilyen társadalmi talajról nőttek ki, mint ahogy egyébként a tőkés világban máshol is a radikális ifjúsági mozgalmakban nagy súllyal vesznek részt a középpolgárság, az értelmiség és gyakran a nagypolgárság gyermekei is.) A társadalmi vezetőrétegekbe szinte

kizárólag versenyeken és a *Grandes Écoles*-okon keresztül lehet bejutni, ezek az intézmények pedig egyre inkább a társadalmi elit stabilizálódásának, örökletessé válásának eszközei.

Már az általános iskola hatodik osztályába jutáskor (a 9—10 éves gyermekek-nél) így alakul a helyzet a társadalmi eredet szerint: hatodik osztályba lép a „magasabb körök“ gyermekeinek 95%-a, a munkásgyermekek 40%-a, a parasztgyermekek 12%-a. Egyszóval — írja szerzőnk — 10 gyermek közül kilencnek már az elemi iskola befejezésekor eldől további életpályája. A modern lélektan, pedagógia és más diszciplínák eredményeire hivatkozva a szerző arra figyelmeztet, hogy az egyén kedvező szellemi fejlődésének alapjai tulajdonképpen a 7 éves kor előtt alakulnak ki, és különösen fontos a 2 és a 4 éves kor közötti fejlődés. A társadalmi egyenlőtlenség körülményei között már itt, az indulásnál, az első „sansz“-nál, a kiváltságosak örökletessé teszik kiváltságaikat, a kedvezőtlenebb körülmények között élők pedig „handicap“-júket. És a szerző kimondja végkövetkeztetését: oktatásügyi szempontból hazája gyengén fejlett ország; lehet-e másként nyilatkozni egy olyan helyzetről, amelyben egy manikűrös nő keresete jóval felülmúlja a tanítóét?

A társadalmi bajokról szólva J.-J. S.-S. különösen sötét színekkel ecseteli az öregek sorsát. Ma, amikor az átlagos életkor a század eleji 46 évről 72 évre emelkedett, az ipari társadalom csupán amortizációs szempontból tekinti az embert, és ilyen körülmények között az idősek anyagilag és erkölcsileg is szenvednek. Manapság az öregség büntetés; az öregeket félre kell dobni, meg kell ölni. És hogy szavai ne tűnjenek túlzásnak, a következőkkel bizonyít: kimutatták, hogy az aggmenházba került öregek közül 8% elhalálozik az első 8 nap folyamán, 29% az első hetekben, az első 6 hónapban pedig átlag 46%.

Íme, nagy vonalakban — mert korántsem említhettünk mindent — így látja Servan-Schreiber a mai Franciaországot.

Milyen megoldásokat javasol?

J.-J. S.-S. abból indul ki, hogy erkölcsi megfontolásoktól függetlenül is, a jelenlegi gazdasági viszonyok bizonyítják: nem fejlődhet az az ország, amely modelleket másol, amely nem saját hagyományainak és mentalitásának megfelelő utat választ magának. Tanulni lehet mindenkitől, és van mit tanulni: a szerző felsorolásában a japánoktól a gazdasági hatékonyságot, az angoloktól demokráciát, a szovjetektől a kétkezi munka megbecsülését és a nemek közötti egyenlőséget, nem is beszélve a hollandokról, akik „nagyszerűek“, és Svédországról, amelyet fenntartás nélkül lemásolna, de nem lehet. (Pompidou-tól származik egyébként az a „bemondás“, hogy a jövő Franciaországát úgy képzelel el, mint Svédországot, csak egy kicsit több napfénnel.) Ami az Egyesült Államokat illeti, ez szerinte, amint azt már a *Le défi américain*-ben is megírta, sok szempontból a jövő laboratóriuma, de egyáltalán nem utánozható. A sokat emlegetett Európai Egyesült Államokon kívül Franciaország csak karikatúrája lehet az USA-nak, ha pedig létrejönne az Európai Egyesült Államok, másnak kellene lennie, mint az USA-nak. Servan-Schreiber csodálattal szólt az Egyesült Államok rendkívüli teljesítményeiről, de ugyanakkor felháborítónak minősíti a felmérhetetlen gazdagság ellenpólusán fellépő nyomort, valamint a közbiztonság hiányát (még az az elemi közbiztonság is hiányzik, írja, amit Mohamed írt elő a pusztai beduin törzseknek). J.-J. S.-S. tehát azzal az igénnyel lép fel, hogy egy *eredeti*, átfogó — a franciaországi viszonyoknak, sajátosságoknak megfelelő — társadalmi-politikai modellt dolgoz ki, jöllehet elismeri, hogy konkrét reformjavaslatainak nagy részét svéd és nyugatnémet példák-ból merítette.

A szerző reformtervének alapeszméje fából vaskarika: gazdaság és politika szétválasztása. A francia gazdaság minden baja a szerző szerint elsősorban abból származik, hogy az állam nem rentábilis gazdasági ágakat és vállalatokat támogat. Elsősorban a „nemzetközi presztízt“ szolgáló befektetéseket ellenzi (egyik nyilatkozatában a *Concorde*-tervet esztelenségnek nevezi), valamint azt helyteleníti, hogy nem támogatják a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart. Ilyenképpen a francia gazdaság aránytalan képződmény, nagy fejjel, nagy farokkal és vézna testtel, amelynek mindkettőt el kell tartani. A szerző szerint a legfontosabb tennivaló: az állam ne támogassa a nem rentábilis gazdasági vállalkozásokat, hanem fejlessze a versenyképes francia iparágakat. Támogatni kell továbbá a kisipart és a közepes nagyságú, de minőségi termelésre átváltó vállalatokat, amelyek urbanisztikailag is alkalmiak majd az ország képét (az urbanisztika egyébként a szerző egyik vesszőparipája), a metropolisok helyett a kis és közepes nagyságú városokat kell kifejleszteni.

A szerzőt nem zavarja az a logikai ellentmondás, hogy egyrészt ki akarja kapcsolni az államot a gazdasági életből, másrészt meghatározott gazdasági fejlesztési tervet ír elő számára. Azzal az alapvetően téves tételével pedig, hogy ne ugyanazok irányítsák a politikai életet, akik a gazdaságot, hogy szétválaszthatónak tartja a gazdasági és a politikai hatalmat, fogadalmunkhoz híven nem kívánunk foglalkozni.

A szerző gazdasági programjának további fontosabb pontjai a következők: a második nemzedékig meg kell szüntetni a nagytőke örökölhetőségének jogát; progresszív adózással és fizetésrendezésekkel felére kell szűkíteni a jövedelemlegyező nyílását; szavatolt minimális jövedelmet kell biztosítani a versenyt nem bíró parasztoknak, kiskereskedőknek, kézműveseknek; munkalehetőséget és jövedelemforrást kell teremteni az öregeknek és a nőknek. Mivel a nagytőke örökölhetőségi jogának megszüntetése tőke kivándorlási folyamatot indíthat meg, ezt a hágai nemzetközi törvénytöréshez hasonló nemzetközi antitörvénytöréssel kell ellensúlyozni. Ez, valamint a dollár gazdasági szerepének, az Egyesült Államok nyugat-európai gazdasági befolyásának túlsúlya kellően indokolná az Európai Egyesült Államok megteremtésének szükségességét. A szerző szerint ez az egyetlen lehetséges válasz az amerikai kihívásra.

Ezen a gazdasági alapon látna hozzá a szerző a felsorolt társadalmi bajok orvoslásához. Fel akarja számolni a vidék elmaradottságát, teljes autonómiát követel a helyi hatóságoknak, meg kell szüntetni szerinte a kirívó és kihívó egyenlőtlenségeket a társadalmi élet minden területén. Elkerülhetetlennek tartja az ellentmondások fennmaradását, mert e nélkül — úgy mond — nincs fejlődés; az élet — harc. Eppen ezért kivihetetlennek tekinti azokat a gazdasági elképzeléseket, amelyeket a „részvétel“, a „társadalmi partnerek együttműködése“ apostolai terjesztene a tőke és a munka érdekeinek közös nevezőre hozása végett. A szerző elismeri, hogy az osztályharcot nem lehet megszüntetni. Tervei arra irányulnak, hogy intézményes keretek közé szorítsa és egy átfogó szociális program alkalmazásával levezesse ezt a harcot.

Szerinte az ipari vállalatokat egy olyan ügyintéző bizottságnak kell vezetnie, amelyben részt vesznek a tőke, a menedzserek és az alkalmazottak képviselői. A döntő szerep a menedzsereké, nekik kell gondoskodniuk a maximális gazdasági hatékonyságról, ezt a réteget kell állandóan a legtehetségesebbekkel felújítani. (A *La Nouvelle Critique*-ban megjelent recenzió találóan állapítja meg, hogy Servan-Schreiber manifesztuma elsősorban az ipari vezető káderekhez szól, ám ahelyett, hogy — amint azt a kommunisták teszik — hangsúlyozná érdekközösségüket és

kapcsolataikat a dolgozókkal a tőkével szemben, külön, a munkások fölött álló rétegeknek tekinti őket.)

J.-J. S.-S. gazdasági-szociális programjának „radikalizmusa“ és „szocializmusa“ jól lemérhető a tervei számára megállapított terminusokon. Jövedelemrendezés — öt év alatt; lakáskérdés megoldása (à la NSZK) — 15 év; az összes szociális problémák megoldása — egy nemzedék (azaz kb. 30 év) alatt. Mit jelent ez? Ha arra gondolunk, amire a szerző is hivatkozik Fourastié nyomán, miszerint Franciaországban 1880 és 1953 között a termelékenység megkétszereződött, a következő 10 évben ismét megduplázódott, az ezt követő húsz évben megháromszorozódik, és az ütem továbbra is olyan marad, hogy a század végéig csak minden második nap kell majd dolgozni — ha ezt szemmel tartjuk, akkor nyilvánvaló, hogy J.-J. S.-S. minden szociális programja megoldható anélkül, hogy bármit is változtatnánk a jelenlegi gazdasági-társadalmi struktúrán, csupán valamivel hozzáértőbb ügyintézésre van szükség.

És végső fokon ez a servan-schreiberi „radikális“ és „szocialista“ program lényege. Mintha a szatíraíró hallanók: legyen revízió, de ne módosítsunk semmit. Mert J.-J. S.-S. egész „forradalmi“ programjának lényege a vezetőréteg felújítására szorítkozik, megtartja a kapitalizmust, de fel akarja cserélni a kapitalistákat. Szó sincs a magántulajdon megszüntetéséről vagy akár a jelenkori kapitalizmus struktúráinak valamelyes átalakításáról.

Szakértők kimutatták, hogy J.-J. S.-S. gazdasági és szociális elképzelései alig különböznek Pompidou—Chaban-Delmas és agytrösztjük programjától. A *Le Nouvel Observateur* J.-J. S.-S. könyvének recenziója mellett közli a szerző arcképét is, kártyalapszerűen, felül J.-J. S.-S., alul Chaban-Delmas. Az ötlet szellemes: a hasonlóság ellenére két különböző kártyalapról van szó.

Mert a nagytőke mindig több lapot tart kezében. Ha egyik nem üt be, beüthet a másik.

**Kallós Miklós**

## Nemzeti konfliktusok a kapitalista országokban

Ha az utóbbi évek sajtóközleményei alapján ítélnék, az lehetne a benyomásunk, hogy földgömbünkön felcserélődtek az alapvető nemzeti konfliktusok gócai. A nacionalizmus viharos növekedése, a nemzeti érzelmek kirobbanásai, az önálló nemzeti létért való harc — mindez még nemrég a fejlett kapitalista országoktól távol történt. Ázsiában Afrikában. Mindenesetre ez ott volt nyilvánvaló, szemmel látható. De íme, viharos összecsapások helyszínévé váltak — egészen a barikádharcokig — Észak-Írország városai. A francia és angol nyelvű lakosság ellentétei a szó szoros értelmében szétmarcangolják Kanadát. A nemzeti érzelmek kitörése az ősidők óta szorosan egymás mellett élő flamandok és vallonok között Belgium egy-ségét is fenyegeti.

Angliában katasztrofálisan erősödik az ellenséges érzület a színesbőrű bevándorlókkal szemben. A walesi Nacionalista Párt, amely 1931-ben csak ötszáz tagot számlált, 1968-ra már 30 000-re emelte létszámát, és aktívan részt vett a parlamenti

választásokon. A skót nacionalisták, akik szintén jelentős választási győzelmet értek el, nemcsak külön parlamentet követelnek maguknak, hanem Skócia teljes függetlensége érdekében hallatják szavukat. Az Amerikai Egyesült Államok egész belső életében mind hangsúlyozottabban központi helyre kerül a faji kérdés, a fekete amerikaiak harca állampolgári jogaikért.

A fejlett kapitalista országokban a nemzeti érzés ilyen kitöréseit visszaesésnek számíthatjuk-e a haladó múlthoz viszonyítva, vagy a fejlődő országok sokkal hatalmasabb nemzeti-felszabadító mozgalmi visszhangjának tekintsük? Avagy bizonyossága ez annak, hogy az ipari fejlődés nem csökkenti — mint sokan gondolták — a nemzeti különbségeket, hanem ellenkezőleg, erősíti a hajlamot a különválásra?

Első pillantásra a nemzeti érzelmek és mozgalmak fellendülése a fejlett kapitalista országokban ellentmond a nemzet lenini elméletének, amennyiben Lenin ezt a tendenciát a kapitalizmus fejlődésének kezdeti szakaszához kapcsolta, míg „... az érett, a szocialista társadalommá való átalakulás felé haladó kapitalizmusra jellemző” szakasz — (Lenin *Összes Művei* 24., 123) ellenkezőleg: erősíti a nemzetek hasonulását egymáshoz. De ez az „ellentmondás” csak akkor keletkezhet, ha a lenini gondolatot kiragadjuk összefüggéseiből, ha azt a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének elméletétől függetlenül vizsgáljuk. Az egyenlőtlen fejlődés, amely nemcsak a gyarmatokon, hanem a metropolisokban is megfigyelhető, a nemzetek fejlődésének alakulását is befolyásolja. A kapitalizmus körülményei között a nemzetiségi választalok leomlása főként egyes népeknek mások által történő leigázása útján megy végbe, ami az egymáshoz való hasonulás szükséges feltételeinek megteremtése közben éppen az ellentétes irányzat erősödését váltja ki — a nemzeti érzés feléledését.

Nézzük meg mindezt Belgium példáján, ahol két, majdnem egyenlő számú nemzetiség csapott össze — a francia nyelvet beszélő vallonok és a holland nyelvű flamandok. Amikor Belgium 1930-ban független királysággá vált, az új állam dominálóját a vallon burzsoázia és földbirtokosság alkotta. Bár Belgiumban a flamandok többségben voltak a vallonokkal szemben, a hivatalos nyelv a francia lett, amelyet az uralkodó osztály beszélt. A Flandria dolgozó rétege használta flamand nyelvet paraszti nyelvnek tartották, és nem jelentkezett a hivatalos okmányokban. 1866-ban két munkást, akik nem tudtak franciául, a francia nyelvű bírák halálra ítélték, nem is adván lehetőséget a védekezésre, és csak a kivégzés után merültek fel kétségek e munkások bűnösségét illetően. A flamandoknak nem volt kialakult értelmiségük, mivel a régi protestáns elit Hollandiába emigrált, az új értelmiség pedig még nem született meg. De ez az állapot nem tarthatott örökké. Flandria gazdasági-társadalmi fejlődését a flamand nacionalizmus erősödése kísérte. 1898-ban a holland nyelv alapján kialakult flamand nyelv Belgium második hivatalos nyelve lett. 1910-ben a flamandok anyanyelvi középiskolák létrehozására kaptak jogot, de csak 1930-ban „flamandizálták” a genti egyetemet, és Észak-Belgium elemi iskoláiban 1932-től tették kötelezővé a flamand nyelvet. Szükséges-e hozzátenni, hogy az ilyen lassú fejlődés kiváltotta a flamand lakosság növekvő elégedetlenségét? Ehhez járul a gazdasági erők jelentékeny átcsoportosulása az utóbbi évtizedek folyamán. Korábban Vallonia egyike volt Európa leggazdagabb iparvidékeinek, s e szempontból lényegesen megelőzte Flandriát. De a szénipar krízise és néhány más körülmény akadályozta további fejlődését. Napjainkban viszont Flandria iparosodása halad gyorsabb ütemben — ott találjuk meg a korszerű technika bázisait, a bőséges munkaerőt, a tengert hatalmas kikötőivel. Míg 1955-ben Vallonia lakosságának egy főre eső jövedelme magasabb volt, mint Flandriában, ma fordított a helyzet. Állandóan csökken a vallon lakosság szerepének jelentősége. A XIX. században Belgium la-

kosságának 43%-a élt Valloniában, 1961-ben már csak 33%-a (51,2% Flandriára esik, 15,6% Brüsszelre és az azt körülvevő vegyes lakosságú falvakra).

Éppen az erőknek ez a kiegyenlítődése váltja ki az aggodalom fokozódását és a konkurrencia erősödését mindkét részről. A flamandok panaszkodnak, hogy számbeli fölényük még mindig nem talált kellő elismerésre, és továbbra is diszkriminálják őket nyelvük és kultúrájuk tekintetében. A vallonok panaszkodnak a flamandok részéről megnyilvánuló agresszivitásra és üldözésre. Az utcai összecsapásokig menő konfliktusok és viták átfogják az egész ország területét, a társadalmi és magánélet minden szféráját.

Csak egyetlen példa. A kapcsolatok végső kiéleződése következményeként elfogadtak egy határozatot: mindent, ami flamand, Flandria területére kell összpontosítani, mindent, ami vallon — Valloniára. De Flandria területén épült az 1426-ban alapított híres katolikus leuveni egyetem, ahol valamikor Rotterdami Erasmus, az anatómus Vesalius, Cornelius Jansen és mások adtak elő. Ennek az egyetemnek két szaka — a francia és flamand — több diákot számlál, mint a másik három belga egyetem együttvéve. De Leuven (franciául Louvain) flamand, ott tehát nincs helye a francia nyelvű egyetemnek. Néhány éve már, hogy a flamand nacionalisták ilyen jelszavakkal harcoltak: „Leuven flamand!“, „Ki a vallonokkal!“. 1963 februárjában a feszültség elérte tetőpontját. Mindkét vezető burzoá párt és Belgium Szocialista Pártja megosztott nemzeti és nyelvi szempontok alapján, a kormány lemondott, sőt még a katolikus püspökségek sem tudtak megegyezni egymással. Végül is az egyetlen lehetséges megoldásnak az tűnt, hogy vonják ki és telepítsék át Valloniába az egyetem francia nyelvű részlegét. Formálisan az egyetem egységes marad, de gyakorlatilag két részre oszlik: egyik a flamand „katolikus egyetem Leuvenben“, másik a francia „Leuveni katolikus egyetem“ valahol Valloniában. De hogy lehet megosztani a laboratóriumokat, a felszerelést, a könyvtárat?

A kisebb, vegyes lakosságú faluközösségeket sem lehet egyszerűen nyelvi alapon felosztani. Még nehezebb probléma a főváros, Brüsszel helyzete. Brüsszel formálisan kétnyelvű, s a nyelvi egyenlőség neveléses eredményekhez vezet: az északi állomáson a rádió először flamand, majd francia nyelven mondja be az információt, a délin viszont — fordítva, először franciául, aztán flamandul. Gyakorlatilag a város francia nyelvű, és a francia nyelv elterjedése fokozódik. 1947-ben a brüsszeliak 75,8%-a volt francia nyelvű, 1968-ban már 82,3% áll szemben a 17,7%-kal (abszolút számokban 886 000 szemben 190 000-rel). Ha ez így megy tovább, akkor 1990-ben a magukat flamand nyelvűeknek valló lakosok nem haladják meg a 13%-ot. Maguknak a brüsszelieknek ez nem okoz különösebb gondot; a megkérdezettek 70%-a személyesen nem érez semmilyen nehézséget nyelvi problémák miatt, 50%-a pedig mesterségesen kiagyaltnak tekinti a kérdést. A flamandok azonban, ha Brüsszelbe utaznak, gyakran idegeneknek érzik ott magukat. Az elégedetlenség és a fővárosban felhalmozott anyagi javak és kulturális értékek látványa féltékenységet vált ki, s ez kap nacionalista színezetet.

Mind a flamandok, mind a vallonok soraiban erősödnek a szélsőséges reakciós szervezetek. Antwerpentől nem messzire egy vendéglő tulajdonosa a falra olyan plakátokat akasztott, amelyeken a flamand oroszlán és a vallon kakas kezét szorít... Ez már elég volt ahhoz, hogy sovinszta csoportok megrohanják a vendéglőt, összetörjék az edényeket, és szétzúzzák a bútorzatot.

Ahány ország — annyi probléma. Belgiumban és Kanadában a nyelv az ideológia szimbóluma, Észak-Írországbán — a vallás. De a nyelvi, vallási és kulturális eltérések bármennyire jelentősek is, sohasem váltanak ki tömegméretű nacionalista megmozdulást, ha nem állnak mögöttük a lakosság alapvető érdekeit



érintő, sokkal mélyebb szociális-gazdasági ellentétek. Észak-Írországban, amint erre Lenin már az 1901-es tavaszi események tapasztalata alapján rámutatott, a vallási megoszlás mögött (a katolikus kisebbségben túlsúlyban vannak az írek, a protestáns többséget meg az Angliából származottak képviselik) mély szociális probléma áll: a katolikus kisebbség elnyomása a protestáns burzsoázia és földbirtokosok által. A nyelvi korlát Kanadában a francia nyelvet beszélő Quebec tartomány történelmi visszamaradottságát és a mélyen gyökerező gazdasági-szociális és kulturális egyenlőtlenséget tükrözi az angol és francia kanadaiak között.

Ott, ahol hasonló probléma nincs, még a gyakori kulturális-nyelvi viták sem nőnek komoly konfliktussá. Jellemző példa Svájc, amelyet Lenin is a nemzetiségi kérdés maximálisan demokratikus megoldásának tekintett, már amennyire ez egyáltalán lehetséges a kapitalizmus körülményei között.

Svájc kezdetől többnemzetiségű államként jött létre, és a többnyelvűség jóval azelőtt törvényszerűvé vált, hogy a nyelv a kialakuló nemzet ideológiai szimbólumává lett volna. Már a középkori Svájci Ligában, amelynek hivatalos nyelve ugyan a német volt, szabadon használták mind a francia, mind az olasz nyelvet. Az 1848-as alkotmány a szuverén államok föderációját a mai államszövetséggé alakította át, s formálisan is megállapította a német, francia és olasz nyelv egyenlőségét; később ezekhez még hozzácsatolták a rétoromán nyelvet.

Nem kevésbé fontos, hogy a nyelvi korlátok Svájcban nem esnek egybe a kulturális-vallási és adminisztratív határokkal. A svájci kantonok nagyon változatos feltételek között működnek, és a hovatartozás érzése (a „lokalpatriotizmus”) a svájciaknál sokkal nagyobb mértékben fejlett, mint Franciaország vagy Németország lakosainál. Mivel az összes iskolai, vallási és kulturális kérdéseket a kantonális — és nem a szövetségi — törvényhozásnak rendelik alá, csökken a kulturális-nyelvi konfliktusok lehetősége. És ami még fontosabb, a gazdasági különbségek sem esnek egybe a nyelvi határokkal. A több mint százezer lakosú öt legnagyobb svájci város közül kettő (Genf és Lausanne) francia nyelvű, három (Zürich, Basel és Bern) német nyelvű. Az agrár- és iparvidékre való felosztásnak sincs semmi kapcsolata a nyelvi és vallási különbségekkel. Egyetlen nyelvi-etnikai csoport sem élvez privilégiumokat a másik rovására, és ezzel magyarázható Svájc viszonylag „békés” fejlődése.

Ha ezek a feltételek megváltoznának, rögtön más képet kapnánk. Hiszen a „jótékony” Svájc híres az idegen munkások diszkriminálásáról, akiket, bár számuk a svájci munkaerőnek majdnem egyharmada, mégis megfosztanak elemi polgárjogaiktól; az utóbbi években a sovinizmus és ellenségeskedés a külföldi munkásokkal, főleg az olasz származásúakkal szemben érezhetően növekszik a svájciak körében.

Svájc másik problémája a Jura; e hegyvidéki terület francia nyelvű katolikus lakossága, amelyet 1815-ben a német nyelvű protestáns kantonhoz — Bernhez — csatoltak, már hosszú idő óta követelte az autonómiát. De a Jura-hegységben jelentős a német nyelvű lakosság is, a francia nyelvű juraiak egy része pedig már más vidéken él. Ilyen körülmények között nehéz lenne megtartani a népszavazást.

A nemzetiségi viszonyok terén a szociális-gazdasági problémákat mindig pszichológiai kérdések szövik át, és ezeknek nehezen megfogalmazható árnyalatuk van. Az etnikai előítéletek és sztereotípiák azonban nem az egyes emberek személyes tapasztalatának következményei, ez nem individuális pszichológia, hanem társadalmi-történeti tényező. A sovinizmus zavaros társadalmi hangulatként és még inkább kidolgozott ideológiai rendszer formájában nem magától terjed, nem egy-

szerűen a tömegek öntudata fejlettségi fokának a következménye: megfontoltan és szándékosan hintik el a reakciós osztályok, felhasználva a tömeginformáció eszközeinek hatalmas rendszerét.

Lehetetlen kizárólag pszichológiai jelenségként értelmezni a kapitalista államokban létező faji és nemzeti diszkriminációt. Az embereket szociális magatartásukban nem annyira saját véleményük vezérli, mint az őket körülvevő követelmények és várakozások. A diszkrimináció, amint tömegméreteket ölt és tartósan fennáll, fokozatosan annyira megszokottá válik, hogy már nem azon csodálkozunk, mondjuk, hogy az USA-ban kevés a magas beosztású puerto-ricói, hanem azon, ha valaki közülük egyáltalán magasabb beosztásba kerülhet.

Az elnyomott kisebbség képtelen lényegesen javítani helyzetén, mivel a diszkrimináció átfogja az élet legkülönbözőbb formáit. A „színesbőrű“ lakosság gettóba tömörítése az USA-ban zsúfolt lakásviszonyokat teremt, s ennek következtében a fekete amerikaiak sokkal rosszabb lakásért lényegesen többet fizetnek, mint a fehérbőrűek. Ugyanakkor megfosztják őket attól a lehetőségtől is, hogy gyermekeik jó iskolába járhassanak, ez viszont azt az elterjedt elképzelést rögzíti, miszerint a négerek alkalmatlanok a művelődésre. A fekete amerikaiakat utolsóként alkalmazzák, és elsőként bocsátják el. Egy amerikai szerző kiszámította, hogy a közvetlen károk, amelyek a lakásszegregációval, iskoláztatással és szakmai diszkriminációval kapcsolatosak, évente minden fekete amerikainak legalább ezer dollár veszteséget jelentenek. De kifejezhető-e dollárban az általános szociális veszteség?

Kinek előnyös ez a rendszer?

A néger gettók létezéséből a fehér amerikaiak egy jelentéktelen kisebbsége húz közvetlen hasznot — a háztulajdonosok, azok, akik monopolizálták a gettókkal lebonyolított kereskedelmet, e városrészek telektulajdonosai. A hivatalos bizottság, amely Johnson megbízásából tanulmányozta az amerikai négerek helyzetét, megállapította: ahhoz, hogy a faji egyenlőtlenséget felszámolhassák a foglalkoztatás területén, kb. egymillió-háromszázezer „színesbőrűnek“ kellene jobban fizetett „presztízs“-munkát biztosítani. Ennek viszont logikus következménye az lenne, hogy megfelelő létszámú fehér munkást kellene megfosztani jelenlegi privilégiumától, megosztva a „piszkos“ munka elvégzését közöttük és a négerek között. Miá csinálnak majd akkor a fehér szakemberek, akik jelenleg gyámolítják és tanulmányozzák a négereket? A konkurrenciára épült társadalomban bármilyen kisebbség diszkriminációja egyeseknek közvetlen, másoknak közvetett hasznot biztosít (a lehetséges konkurrenca félreállítását, bizonyos előjogok élvezését, végül pedig a többiekkel szemben érzett fölény tudatát), s mindez sajátos módon kölcsönös szavatosságot teremt, amely a diszkrimináció közvetlen részeseivé teszi még azokat a társadalmi rétegeket is, amelyeknek, úgy tűnik, semmilyen közvetlen kapcsolatuk nincsen mindezekkel.

Egy nemzeti kisebbség diszkriminálása lényegénél fogva nem helyi, elszigetelt tény. A sovinizmusnak és az ellenségeskedésnek a diszkrimináció révén keletkezett atmoszférája áthúzza az összes alkotmányos „garanciákat“. Nemhiába indulnak mindig sovinizta jelszavakkal a fasiszta pártok. Nemcsak arról van szó, hogy a dolgozók tömegének kiábrándulását és dühét a semmiben sem hibás kisebbségre irányítják. Még elrettentőbb a nemzetiségi elnyomással kapcsolatban tanúsított megszokás, közömbösség. Az az ember, aki közömbös egy nemzetiségi kisebbség elnyomása iránt, nem emeli fel tiltakozó szavát a társadalmi igazságtalanság más formájával szemben sem, hacsak azok nem érintik közvetlen érdekeit.

Akkor viszont környezetének ugyanolyan közömbösségével kerül szembe — és ez az elkerülhetetlen fizetség szándékos vagy önkéntelen bűnrészességéért.

A nyugati szociológusok, akik az etnikai előítéletek elterjedésének fokát tanulmányozzák a társadalom különböző rétegeiben, gyakran arra a következtetésre jutnak, hogy az „alsóbb rétegeket“ sokkal inkább megfertőzi a sovinizmus, mint a „felsőbbeket“, szerintük tehát az műveltségi színvonal kérdése. Nem szabad azonban összetéveszteni két különböző kérdést: hol *számottevőbbek* az ilyen vagy amolyan sztereotípiák, és kik *érdekeltek* az ilyen hangulatkeltésben. Ismert tény, hogy a német fasizmus a kispolgárságra támaszkodva jutott hatalomra, és e fasiszta ideológia éppen ennek az osztálynak a mentalitásához alkalmazkodott. De gyakorlatilag a fasizmus a hatalmas monopolkapitalizmus érdekeit fejezte ki és védte. Ugyanez a helyzet a nemzetiségi kérdésben is. A sovinszta hangulat *hordozói* a konkrét történelmi feltételektől függően lehetnek különböző társadalmi rétegek, de elterjedésüket az uralkodó osztály irányítja, és az is élvezi az előnyeit.

Az utóbbi években mind gyakrabban használják a „belső gyarmatosítás“ terminológiáját a fejlett kapitalista országok nemzeti kisebbségeinek elnyomására vonatkoztatva. Ez több, mint egyszerű analógia. Valóban, sok elnyomott kisebbség helyzete alig különbözik a gyarmatosítottak helyzetétől (mit jelent hetven év angol-uralom Kenyában, ha összehasonlítjuk az amerikai négerkétszázötven éves rabszolgasorsával és az azt követő százéves diszkriminációval?), és tiltakozásuk segíti is az általános antiimperialista harcot. Amíg a kisebbség szociális és gazdasági szempontból gyenge, akarva-akaratlanul el kell tűrnie függő helyzetét, de az utóbbi években több — természetesen nem az összes — bennünket érdeklő vidéken egy viszonylag gyors gazdasági és kulturális fellendülés tanúi lehetünk (Quebec, Skócia, Flandria). Viszont a haladás üteme, bármennyire ámulatba ejti is az uralkodó nemzet képviselőit, teljesen elégtelen a kisebbség törekvése szempontjából. Korábban a kisebbségeknek eszükbe se jutott volna helyzetüket az uralkodó nemzet helyzetével összehasonlítani, megelégedtek a részeredményekkel. Most viszont, a diszkriminációnak az uralkodó nacionalizmus szempontjából akár legjelentéktelenebb megnyilvánulása is elviselhetetlen számukra. Innen ered a polgárjogokért való harc kiéleződése és ennek megfelelően az osztályerők átcsoportosítása a kapitalista országokban. Egyfelől növekszik az alsóbb rétegek nyomása, másrészt az így megijesztett nagyhatalmi sovinizmus is konszolidálódik.

Ilyen körülmények között különös szerep hárul a hatalom képviselőire.

Elengedhetetlen, de egyáltalán nem elégséges feltétele a nemzetiségi elnyomás felszámolásának a demokratikus intézmények létezése. Egyes esetekben a demokratikus létesítmények azonban csak szabad kezét biztosítanak a sovinszta szervezetek számára, lehetővé teszik, hogy spanyolfalként használják fel a már előre kidolgozott „többség“ véleménynyilvánítását. Éppen az amerikai déli államok fagyűlő fehérbőrű lakossága és a „szabadon választott“ helyi hatalom képviselői hosszú évek során szabotálták és folytatólag is szabotálják a törvényhozás érvényesítését az iskolai elkülönítés felszámolásában, végső kétségbeesésbe kergetve a fekete amerikaiakat.

A burzsoá állam, amely az uralkodó osztály *általános* érdekeit fejezi ki, igyekszik lavírozni a létező szélsőségek között és megbékélést elérni a részleg-reformok segítségével. Lényegénél fogva a burzsoá állam nagyhatalmi jellegű. A „nacionalista érdek“, a „nacionalista politika“ a burzsoá államban az uralkodó osztály érdeke, vagyis azonos magának az adminisztrációnak az érdekeivel. A hatalommal való lavírozás csak azt jelenti, hogy bizonyos liberális reformokat is vég-

reahajtanak, és egy kicsit „rendreutasítják“ az extremistákat. De ez a politika következetlen és nagymértékben képmutató.

A nacionalizmus bonyolult ideológiai rendszer, rengeteg variánsa és árnyalata van. Az ipari-kereskedő burzsoáziát leginkább a gazdasági privilégiumok megszerzése és megtartása érdekli a konkurenciával vívott harcában. A parasztság állhatatossága, életszemléletében megnyilvánuló viszonylagos konzervativizmusa következtében a patriarchális szokások és tradíciók legfőbb hordozója. Az értelmiség viszont, főként a művészetek képviselői, ha szabad így kifejezni magunkat, a nemzeti öntudat hordozói. De maga az értelmiség is különböző lehet e szempontból.

Műveltsége és tevékenysége jellegénél fogva az intelligencia a legkevésbé hajlamos a patriarchalizmusra, életformája leginkább internacionalista. Ezenkívül már maga a műveltség is emeli az ember társadalmi presztízsét, felszabadítja — még ha az elnyomott kisebbséghez tartozik is — sok tehertől és nehézségtől, amellyel naponta szembetalálkozik a kevésbé szerencsés, azonos nemzetiségű társa. Mivel szélesebb körben és szabadabban érintkezik más nemzetiségek képviselőivel, sok értelmiségi hajlamos lebecsülni a nemzeti kérdés élességét és felnagyítani a kulturális közeledés ténylegesen elért fokát. A kultúra internacionalizálódása — amely főképp a tudomány szférájában nyilvánul meg — és a társadalom más rétegeinek életétől való elszigeteltség a burzsoá intelligencia bizonyos képviselői részéről dölyfösen lenéző magatartást vált ki a nemzeti hagyományokkal mint a „helyi korlátoltság“ bizonyos változatával szemben.

Viszont a műveltség emeli az ember szociális igényének színvonalát, és sokkal érzékenyebbé teszi őt a diszkrimináció minden formája iránt. Éppen a társadalom felsőbb rétegeiben van a legtöbb „zártkörű“ klub és társaság, amelybe a bejutást csak a „jó származás“ biztosítja. Márpedig ez a felfedezés, hogy sem szakmai érdem, sem dicsőség, sem gazdagság nem veszi le az emberről a „másodrangúság“ bélyegét, gyakran szélsőséges nacionalista kirobbanást okoz.

Mindennél fontosabb a mai Nyugat általános szellemi klímája. A kapitalista város lélektelensége, jellegtelensége, a szellemi termékek szabványosodása, a holnap bizonytalansága, az egyén tehetetlensége a hatalmas bürokratikus szervezetekkel szemben — mindez sokak részéről a patriarchális múlt pusztulásán érzett bánatot, nosztalgiát vált ki, és ezt a múltat a legidealizáltabb formában képzelik el. Az ilyen romantika és hagyományokhoz való ragaszkodás különösképpen a human műveltségű értelmiség körében terjed. Az írók, művészek, filozófusok szakmájához tartozik a jelenkori történelem értékelése, és ha a jelen perspektívtalan — de lelkesíthet-e sokakat a mai kapitalizmus? —, számukra nem marad más hátra, mint a múlthoz fordulni lelkesítő eszméikért.

Nincsen semmi csodálkozni való azon, hogy a nyugati értelmiség számos képviselője körében, főképpen a viszonylag patriarchális rétegek leszármazottjai között (nem feltétlenül a paraszti rétegre gondolunk — hasonló érzés jellemzi a falusi nemesség, papság, kispolgárság ivadékait) mindez fokozott érdeklődést és rokonszenvet ébreszt a múlt iránt.

Ez az irányzat, amely annyira elterjedt a mai nyugati irodalomban, filozófiában és szociológiában számtalan elmélet keletkezett a „tömegtársadalom“, a „tömegkultúra“, a „globális elidegenedés“ jelenségeivel kapcsolatban, gyakran élesen bírálja a kapitalista társadalmat. De az ilyen jellegű kritika, bármennyire igazságos legyen is részleteiben, valójában jobboldali jellegű kritika marad. Itt a legjobb alkalom arra, hogy felidézzük a narodnyikokról szóló lenini értékelést: „A narodnyik, akit teljesen hatalmába kerít saját vágyálma, és egyre azt hajtogatja,

hogy fel kell tartóztatni, be kell szüntetni az évszázados pilléreknek a kapitalizmus általi lerombolását, a történelmi érzék elképesztő hiányáról tesz tanúságot, megfeledeznek arról, hogy az, amit a kapitalizmus *lerombol*, semmi más, mint ugyancsak kizsákmányolás, párosulva a kiuzsorázás és személyi függés számtalan formájával, amelyek súlyosbítják a dolgozók helyzetét, semmi más, mint maradiság és tespedés a társadalmi termelésben, s ennek következtében a társadalmi élet minden területén. A narodnyik, aki romantikus, kispolgári szempontjából kiindulva hadakozik a kapitalizmus ellen, elvet minden történelmi realizmust, a kapitalizmus *valóságát* mindig egy *kiagyalt* kapitalizmus előtti rend álmokképeivel hasonlítja össze“ (Lenin *Művei* 2., 542).

Bármilyen „forrás“ gyönyörű, ha legjobb megjelenési formáját tekintjük. De a történelmi múltat nemcsak a Nôtre-Dame maradandó kimerái, a római bazilikák és a Tadzs-Mahal márványa jelenti. A történelmi múlthoz tartoznak a bűzös vityillók, amelyekben e gyönyörű létesítmények építői laktak, a vallásháborúk, amelyek nevében pusztultak az emberek és dőlték össze a műemlékek.

A nemzeti romantika ideológusainak gyakran rendkívül zavaros elképzelései vannak az általuk megénekelt „elpusztult és meggyalázott“ értékekről. Ha ezeknek az ideológusoknak lehetőségük volna visszatérni ebbe a „gyönyörű“ múltba — borzalommal menekülnének onnan, amint ezt tette *A bűvös sárcipő* című Andersen-mese hőse, aki eljutott a lelkének oly kedves középkorba. Az ilyen hangulat egyik tünete a társadalmi és ideológiai betegségeknek.

Ott, ahol az uralkodó nemzet romantikus képviselője látja, amint a falut tökéletesen elnyeli a város, a természet szétrombolását, az emberi kapcsolatok elembertelenedését tapasztalja, ott az elnyomott nép képviselője mindezeket túl még saját nemzeti sajátosságának *elvesztését* is észleli. A városok növekedése, a lakosság migrációja, a patriarchális kapcsolatok felszámolása, a létfeltételek kiegyenlítődése — mindez lényegében objektív és nemzetközi folyamat, de az elnyomott nemzet képviselője számára mindez elsősorban az ő etnikai csoportja ellen irányuló mozgásjelenségnek tűnik. Miért van az, hogy éppen a *mi* nemzeti kultúránk gyengül, hogy a *mi* nyelvünk veszíti el egykori jelentőségét, a *mi* hagyományaink adják át a teret másoknak? — ilyen és hasonló kérdéseket tesznek fel maguknak az asszimilációs folyamat érintette nemzeti kisebbség képviselői. És minél magasabb az uralmi törekvések hulláma, annál erősebb a „helyi“ nacionalizmus.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a dal szövegét (egy orosz közmondás — *a fordító megjegyzése*): a nemzeti hagyományokat nem lehet kitépni történelmi összefüggésükből. Bármely nagy burzsoá nemzet múltja magában foglalja — mint tőle elválaszthatatlan részt — a mai nemzeti kisebbségek meghódításának és legigázásának történetét. Csodálkozhatunk-e, hogy ennek a múltnak a tisztázása, bármilyenek lennének is a szándékok, fájdalmasan érinti a kisebbséget, és mint *ellene* irányuló tendenciát fogja fel? Ez az oka annak, hogy a nemzeti kisebbségek részéről megnyilvánuló nacionalizmus szélsőséges jellege erősödik. Amikor a nemzetek között mindennemű közeledés ellen lépnek fel, ezek a szélsőséges elemek az egész világot izolált gettók rendszerévé akarják átváltoztatni, miközben őket nem zavarja a szögesdrót, ha a szögek a másik oldalra meredeznek! Nem meglepő, hogy gyakorlatilag sok tekintetben közel állnak a nagyhatalmi (ultrareakciós) elemekhez, és hogy közöttük fasiszta hangulat terjed.

A nacionalista mozgalom a fejlett kapitalista országokban fókuszként gyűjti egybe a jelenkori világ minden ellentmondását: a belső kolonializmus krízisét, tiltakozást a társadalmi egyenlőtlenséggel szemben, a gazdasági konkurrenciát,

azt a törekvést, hogy valamivel betöltsék az ideológiai űrt, az eszmék vákuumát, amely a burzsoá ideológia válsága következtében keletkezett, és még sok egyebet.

Az eredmények az osztályerők reális viszonyától függenek: attól, hogy végül is melyik osztály válik a nemzeti mozgalom vezető erejévé.

I. Sz. Kon

*Részlet a Novij Mir 1970. 3. számában megjelent „A nemzetek fejlődésének dialektikája és a jelenkori kapitalizmus” című tanulmányból. Rövidített szöveg.*

## Önfeláldozó halál – Amerikáért

Az annami központi fennsík dzsungelje fölött repülnek a harcba: 46 kis dél-vietnami ejtőernyős, akiket azért választottak ki, hogy Laoszban gyilkoljanak, s akiknek maguknak is jó kilátásaik vannak arra, hogy ott megöljék őket. Bátran nézelődnek foltos színű egyenruhájukban, de az óriási C-130 „Hercules” elején fázós házinyulak módjára bújnak egymáshoz. Amire nemsokára szükségük lesz — vagy már nem is lesz szükségük —, azt a gép közepén halmozták fel: ládákat connecticuti lőszerrel, dobozokat floridai rizszel, kosarakat vietnami gyümölcscsel. Egészen hátul — a csomagok választják el őket az ázsiaiaktól — ott gubbasztanak amerikai „tanácsadók”: három hivatásos őrmester, úgynevezett „lifer” — bikanyakkal, rövidere nyírt hajjal, hatalmas üleppel, hatalmas revolverekkel.

A gép közeledik a Dél-Vietnam északnyugati csücskében fekvő Khe Sanh-hoz, ahhoz a helyhez, amely 1968-ban szinte a második Dien Bien Phu lett, s most a dél-vietnamiak laoszi inváziójának kiindulópontjául szolgál. A fedélzeten tartózkodó apró katonákat egy negyedórára éles reflektorfény árasztja el: az amerikai légi-erő egyik filmezőcsoportja az ócska „Katonák a csata előtt” téma újabb változatát forgatja... Aztán mégsem kell — egyelőre — Khe Sanh-ba menniük. A gép kanyarodik, és Quang Triben száll le, egyikén azoknak a város nagyságú amerikai támaszpontoknak, amelyek barakkokból, kerítésekből, őrtornyokból, raktárakból és repülőterekből álló dzsungeljükkel Dél-Vietnamot szinte nagyobb mértékben éktelelték el, mint a háború sebei.

A helikopterek százai, ezrei nyüzsögnek itt. De csak a földön. Egyeseket, amelyek fel akarnak szállni, lenyom az erős szélvihar. Mert valami előreláthatatlan történt: a laoszi határon húzódó hegyek fölött, Khe Sanh és Quang Tri fölött alacsony esőfelhők lógnak. Saigon fölött is beborult az ég, annak ellenére, hogy a március eddig rendszerint napfényt és szárazságot hozott. A monszonnak tulajdonképpen csak április közepén kellene végigsöpörnie Dél-Vietnam északi részén, a hátsó-indiai hegyláncokon, a déli részen csupán május folyamán. Amerikai hadimeteorológusok állítólag kiokoskodták, hogy az idei száraz és esős évszak Délkelet-Ázsiában szélsőséges módon eltolódhat — persze, csakis akkor beszéltek erről, miután a dél-vietnamiak betörték Laoszba, s megkezdődött a rossz időjárás. A szokatlan idő látszólag annyira hatott a vietnami tisztekre, hogy mélyebb értelmét kutatták: megfoghatatlan dolgok készülődnek Vietnamban; hogy mi, azt senki sem tudja megmondani.



„Vietnamizálás“ — a gyakorlatban

A tényállás ez: Vietnam a háború sokadik évében — hogy a hányadikban, az attól függ, 1940-től, 1946-tól, 1954-től vagy pedig 1961-től kezdjük-e a számítást —, abban az időpontban, amikor a kormány büszke arra, hogy a háborút Kambodzsába és Laoszba exportálta, közvetlenül az amerikaiak kivonulása előtt, akik még a tavasz folyamán véget akarnak vetni harci egységeik itteni tevékenységének, ez a Vietnam ma jobban szenved, s jövője is bizonytalanabb, mint valaha. Igaz, hogy Saigon utcáin nem láthatók éhenpusztuló emberek, az ország földje termékeny, az éghajlat kedvező, a főváros utcáin gépkocsik százazrei száguldanak, de e kép mögött ott van a háborúktól és hódítóktól kilúgozott lakosság, a korrupt állam, a brutális katonák, a tétlen politikusok és tanácstalan szerzetesek.

A vietnami kórság okairól a „betegek“ aligha elmélkedhetnek eredményesen, amíg a háború tart. Egyesek szerint tehát csak a háború befejezése hozhatja el a várva várt gyógyulást. Ám a béke már csak azért sem jelentheti a problémák megoldását, mert nincs kilátás rá. A legkedvezőbb esetben is — ha a dél-vietnamiaknak az amerikai hadsereg kivonulása után sikerülne, legalább egy ideig, katonailag helytállniuk — tovább folytatódik a háború. 1,1 millió katona megeszi és elpusztítja az összesen csak 17 millió főnyi dél-vietnami lakosság többi részének a rizstermését. Az idegen uralom és a háború mindenütt érezhető félelmet oltott be a dél-vietnamiakba, ebbe az intelligens, értelmes népbe, arra kényszerítette őket, hogy azonosítsák magukat valamivel. „1968-ban megfutamodni láttuk őket“ — örvendezik egy nem kommunistabarát professor a Can Tho-i egyetemről: „Kiket, a kommunistákat?“ — teszik fel a kérdést. „Dehogy, természetesen a kormánycsapatokat“...

Az embereken kívül ezt a helyzetet leginkább a politika sínyli meg. Még Nguyen Van Thieu államelnök sem jelent önálló politikai erőt. Egyelőre vannak követői a hivatalnokok és katonák között, de a hadsereg olyan önfejű, hogy más

hadvezért is választana, és olyan tehetetlen, hogy el kell fogadnia azt, akit az amerikai fegyverbarát előír neki. A saigoni amerikai nagykövetség óvó, fenntartó karja nélkül Thieu is megbukott volna már a dél-vietnami csoportok és klikkek dzsungeljében — körülbelül 40 párt és féltsucat egyház működik itt. A tömegek körében nem népszerű, politikai felfogása nincs — a háború folytatásán kívül.

Thieu államelnök tavaly tavasszal nagy lépésre készült fel. Március 26-án kihirdette a földreformot, amelytől rendszerének népszerűségét és tartósságát remélte. Ez volt a legerősebb tromfja, mondták egyesek, a legnagyobb propaganda-trükkje, vélekedtek mások.

Az összes rizsföldek 60%-át eddig kis bérlők művelték meg, akiknek a termés 25—35%-át át kellett adniuk a földbirtokosoknak. Most kisajátították a 15 hektárnál nagyobb bérelt földeket. Ez az akció mintegy 200 000 tulajdonost érintett, és 5 millió embernek — 800 000 bérlőcsaládnak — előnyt jelentett. Vagyis nagy társadalmi tett volt — a látszat szerint. Thieu, aki különben sohasem keveredik a nép közé, maga hirdette ki ünnepélyesen a földreformot egy Can Tho-i tömeggyűlésen. Március 26-át hivatalos ünnepnappá nyilvánították.

Közben a gazdag rizsföldek Thieu-féle varázsasztalán újabb ínség terem. Mert a háborúnak és a kommunisták akcióinak köszönhetően a bérlők már évek óta nem utalták át a kamatot a távol lakó birtokosoknak. Számukra az elnök nagy tette törvényben szentesítette azt, ami már amúgy is szokásuk volt. Mások pedig egyszerűen földet foglaltak, sok esetben többet, mint amennyi Thieu reformtörvénye alapján járt volna nekik.

Saigon az 1,3 millió hektár megművelhető területet alaposan felaprózta, hogy mindenkinek juttathasson valamit. Egy-egy család három hektárt kapott a deltában, vagy egy hektárt a deltán kívül, tehát mindegyiknek megvan a maga kis rizskertje, de nincs elég rizse. Egy hattagú családnak 10 hektárra lett volna szüksége, ehhez azonban nem volt elegendő a rendelkezésre álló, művelésre alkalmas földterület. A nagyüzemi gazdálkodással, például földművelő termelőszövetkezetek létesítésével, nem is kísérleteztek.

A hírhedt dél-vietnami bérlőrendszernek, amíg működött, ezenkívül más szerepe is volt. Lehetővé tette a kormánynak, hogy hivatalnokait és tisztjeit csupán jelképes tiszteletdíjjal fizesse ki, megélhetésüket a bérkamatnak kellett biztosítania. Ez a jövedelem azonban immár évek óta a valóságban, most pedig törvényesen is semmivé foszlott, a csekély állami javadalmazás azonban változatlan maradt. Egy dél-vietnami rendőrfelügyelő fizetése ma havonta 5000 piaszter, alig 70 márka, egy tiszt 140 márkát keres, a Van Hanh-i egyetem egyik előadójának pedig 280 márkát. Hogy öttagú családját fenntarthassa, ennek a tanárnak fizetése háromszorosára lenne szüksége. Ezek szerint jövedelmének kétszeresét kell mellékesen megkeresnie, a katonatiszthez és a rendőrfelügyelőhöz hasonlóan.

Ez a kényszer hozza létre — és igazolja — azt, amit dél-vietnami korrupciónak neveznek. A hivatali vagy üzleti hierarchia minden szintjén megtalálható ez a jelenség. Mert nemcsak a rendőrfőnök vagy a felügyelő találja meg a számítását, hanem az őrmester is. Ő ugyanis a nép körében jut pénzhez. Egy rendőrfelügyelő például nemrég 100 000 márka értékű összeget ajánlott fel felettesének, hogy megtarthassa állását; ennek az összegnek legalább egyharmadát beosztottjaitól „gyűjtötte össze“.

Az államapparátus alsóbb szintjein kisebb összegek is elegendők. 5000 piaszter (hivatalos árfolyamon 18 dollár, a feketepiaci ár 12 dollár) kell ahhoz, hogy hónapokig eltűnt okmányok ismét megkerüljenek, 50 000 piaszterrel pedig el lehet érni, hogy a létszámot betöltött líceumban mégis helyet találjanak a gyermek számára.



„Ebben a rendszerben nem a megvesztegethetőség ténye a nyomasztó — panaszkodott Nguyen Van Tuoi ellenzéki politikus, a *Vietnam Guardian* lap kiadója —, hanem az, hogy az országban már csak pénzért lehet energiákat mozgósítani.“ Kivételek természetesen vannak: egyes olyan rendőrök, akik szolgálati idejük leteltével taxisofőrként egészítik ki jövedelmüket, vagy bizonyos tengerésztisztek, akik halászsattal is foglalkoznak. De ez a néhány becsületes ember nem menti meg az országot.

A rendszer lényegéből fakadó korrupciót a holnaptól érzett félelem is táplálja. Mindenki csak a jelenben, a jelenért él, senki nem sző terveket a jövőre, még a kormány sem, pedig évekkal ezelőtt elhatározta, hogy minden tartományi fővárosban kórházat, minden községben körzeti rendelőt építtet. A kórházakat és rendelőket fel is építették, s ma üresen állnak, mert orvosokat és ápolónőket nem képeztek ki.

A nyugati államok segélyakciói sem javíthatnak a helyzeten. „Az amerikaiak — panaszkodott egy dél-vietnami lakos — modern utakat építettek nekünk, de mi nem tudjuk javítani őket. Persze, a modern utakon közlekedő modern autóbuszokat sem tudjuk megjavítani.“ Azok a milliárdok, amelyeket az Egyesült Államok ázsiai hídfője fenntartására kiad, teherként nehezednek az országra.

A dél-vietnami emberek e kilátástalan helyzet ellenére abban reménykednek, hogy valahogyan túléljük ezeket a nehéz időket. Megváltót keresnek, aki kivethetné őket a kátyúból. Sokan Duong Van Minh tábornokban látják megváltójukat, abban az emberben, aki 1963-ban Ngo Dinh Diem diktátort megbuktatta, s aztán kilenc hónapra elnökként maga vette át az államügyek irányítását. Ez a „Nagy Minh“ — a vietnamiaknál szokatlan 1,80 méteres magassága miatt nevezik így — felébredhetné az országot letargiájából, ha ez a háború nem volna. Hívei azt remélik, hogy másodszor is megmenti hazájukat, ez esetben október 3-án, Thieu ellenjelöltjeként az elnökválasztásokon. Hatalomra jutásához azonban hiányzik valami: az amerikai nagykövetség jóváhagyása. Az 1963-as nemzeti hős Dél-Vietnam jövődő stabilizálódása szempontjából inkább lehetne Washington embere, mint a néptől elidegenedett, erőtlen Thieu. De a háború „vietnamizálásának“ nehézségei és saját, 1972-es elnökválasztásai miatt az amerikaiak nem merik vállalni ezt a cserét. A CIA írásbeli utasítást is adott védecének, hogyan kell az elnökválasztást mindenképpen — Minh jelöltetése esetén is — megnyerni. Befolyásos politikusok ezért nem merészelnék nyíltan kiállni Minh mellett. Azok az újságok, amelyek Minh-orientációjú cikket közölnek, számíthatnak arra, hogy a cenzúra betiltja megjelenésüket. És más, ennél súlyosabb következményekkel is számolni kell, Dél-Vietnamban ugyanis jelenleg mintegy 20 000 politikai fogoly sínylődik börtönben.

A „vietnamizálás“ sikere kétséges marad, még akkor is, ha sikerülne a dél-vietnami egységek harci morálját és felszerelését jelentős mértékben megjavítani. Egy ilyen nagy, gépesített haderő, mint a jelenlegi dél-vietnami *monstre-hadsereg*, logisztikája csak korszerű vezetési módszerekkel oldható meg. Amerikai tisztek is úgy vélekednek, hogy a vietnamiak erre hónapok, sőt évek múlva sem lesznek képesek. És nem lesz képes rá az az 50 000 főnyi amerikai állomány sem, amely legújabb washingtoni jelentések szerint még éveken át fog Dél-Vietnamban állomásozni.

A laoszi invázió után északon új Dien Bien Phu-k keletkeztek: önmagukra hagyott, az ellenséges terület kellős közepén fekvő és csak légi úton ellátható dél-vietnami támaszpontok. Az amerikaiak B-52-es stratégiai repülőgépeivel végzett szőnyegbombázások aligha érik el céljukat a dombos dzsungel-vidéken. Egy külföldi katonai diplomata véleménye szerint ez a legértelmetlenebb fegyver, amelyet az

Egyesült Államok Vietnamban bevetett, ugyanis leggyakrabban célt téveszt. A kudarcot az amerikai tisztok is elismerik. Véleményük megerősíti azt a feltevést, hogy Washington a laoszi invázióval nem annyira stratégiai, mint inkább politikai-pszichológiai célokat követ, vagyis a dél-vietnamiak harci erejének demonstrálását, önbizalmuk növelését, a későbbi összeomlás megszépítését azzal, hogy az apró természetű katonák hadserege 1971 márciusában még képes volt offenzívát indítani ellenséges földön.

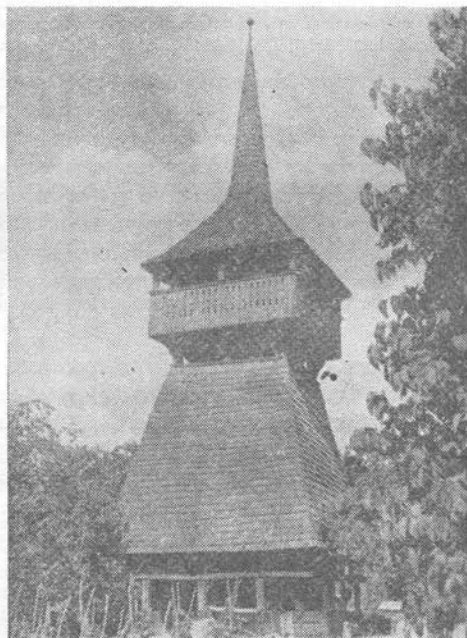
Washingtoni magasrangú tisztviselők ugyanakkor azt is bevallják, hogy voltaképpen nem hisznek a háború „vietnamizálásának” sikerében, hanem csupán arra törekednek, hogy minél nagyobb időbeli távolság legyen az amerikai katonák kivonulása és a Thieu-rendszer máris előfeltételezett katasztrófája között. Ezek szerint a dél-vietnami zászlóaljok laoszi pusztulása értelmet kap — mégpedig cinikus értelmet, amelyet nem lehet sokáig rejtegetni a dél-vietnamiak előtt.

„Miért vívjuk meg mi Amerika harcát a kommunizmus ellen?” — tette fel a kétségbeesett kérdést Ton That Thien saigoni professzor.

A választ erre az Egyesült Államoknak kell megadnia.

**Dieter Wild**

*Részletek a hamburgi Der Spiegel 1971. 13. számában megjelent cikkből*



*Acsojt harangláb Magyarsároson  
(Kabay Béla felvétele)*